

Araştırma Makalesi/Research Article**Çok Partili Hayat Döneminde CHP'nin Muş İli Örgütlenmesi ve Faaliyetleri****During Multi-Party Life the Organization and Activities of CHP in Mus Province*

Nevzat ERDOĞAN**

Öz

Türk siyasi hayatında önemli değişim ve dönüşüm çabalarından biri de, siyasal yapıda çok farklı fikirlerin temsiliyetinin sağlanması meselesi idi. Cumhuriyet'in kurucu iradesi, rejimin inşa edildiği ilk yıllarda çok partili yönetimin kurulması için birkaç denemeyi teşvik etmiş ancak bu girişimler çeşitli siyasal ve toplumsal nedenlerden başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin gereği olan parlamenter sistemde halkın çeşitli kesimlerinin iradelerinin yönetime yansması ancak 1946 yılında kurulan DP ile mümkün olmuştur. DP ve muhalefet yapacak diğer siyasi partilerin kurulması ile birlikte Türkiye'de çok partili siyasi yaşam başlamıştır. Çok partili yeni siyasi düzenin sağladığı politik ortam seçmene yönelik yeni örgütlenme çalışmalarının artmasına neden olmuştur. CHP'nin içerisindeki muhalif kadroların kurduğu DP, Anadolu'nun taşrasında büyük bir kabul görmekteydi. Bu nedenle tek parti iktidarı süresince Türkiye'de sadece belirli yörelerde örgütlenmiş olan CHP, 1946-1960 yılları arası siyasi rekabet içerisine gireceği DP'nin kurulması ve iktidarı devralması ile yerel örgütlenmeye daha da önem vermiştir. Kaybettiği iktidarı geri alma ve seçimlerde müspet neticeler elde etmek için seçmen ile olan bağını güçlendirmek gerektiğinin farkına varmıştır. Bu farkındalık, CHP merkez yönetiminin partinin taşra örgütlenmesini yeniden gözden geçirerek, yeni ocak ve bucak teşkilatlanması yoluna sevk etmiştir. Çok partili hayatın başladığı bu zaman diliminde CHP'nin bu yeni siyasal hamlesinin görüldüğü yerlerden biri de Muş ilidir. Bu çalışma, CHP'nin Muş ilinde merkez, ilçe ve bucak teşkilatlanmasını faal hale getirme çabasını konu edinmiştir. CHP'nin Muş ili ve ilçelerinde yürüttüğü teşkilat faaliyetleri, düzenlediği il ve ilçe kongreleri, belirlediği il ve ilçe yönetimleri, teşkilatta yer alan şahısların sosyo-ekonomik nitelikleri incelenmiştir. Muş'ta örgütlenme sürecinde her iki parti arasında yaşanan siyasal rekabetin dönemin yerel basına nasıl yansıdığı örneklerle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Muş, Bulanık, Varto, Malazgirt, Örgütlenme.

Abstract

One of the important changes and transformation efforts in Turkish political life was the issue of the representation of very different ideas in the political structure. The founding wills of the

Geliş Tarihi/Received: 04. 11. 2019 - Kabul Tarihi/Accepted: 10. 12. 2019

* Bu çalışma, yazarın "1946-1960 Yılları Arasında Muş'ta Siyasi Faaliyetler" başlıklı tezinden türetilmiştir.

** Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü Muş/Türkiye, n.erdogan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0017-0144.

Republic, in the early years of the regime's establishment, it encouraged several attempts to establish multi-party government, but these attempts resulted in failure for various political and social reasons. In the parliamentary system, which is a requirement of the Republican regime, the reflection of the will of the various segments of the people to the administration was only possible with the DP established in 1946. DP and the opposition will do with the establishment of other political parties in Turkey has begun a multi-party political life. The political environment provided by the new multi-party political order has led to an increase in the efforts of organizing for the electorate. The DP, established by the opposition cadres within the CHP, was widely accepted in the provinces of Anatolia. Therefore, during the rule of a single party, which was organized only in certain regions in Turkey, the CHP, with the establishment of political competition between the years 1946-1960 will enter into DP and power takeover has given more importance to local organizations. He realized that it is necessary to strengthen the bond with the voter in order to get back his lost power and to obtain positive results in the elections. This awareness led the CHP central administration to reorganize the provincial organization of the party and to lead the organization of new quarry and sub-districts. Mus province is one of the places where the CHP's new political move is seen in this period when multi-party life started. This study focuses on the efforts of the CHP to activate the central, district and sub-district organizations in Mus. The activities of the CHP in the province of Mus and its districts, the provincial and district congresses, the provincial and district administrations, and the socio-economic characteristics of the individuals in the organization were examined. The examples of how the political rivalry between the two parties during the organization process in Mus are reflected to the local press of the period are discussed.

Keywords: CHP, Mus, Bulanik, Varto, Malazgirt, Organization.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Ateşkesi (30 Ekim 1918) içerdiği hükümlere bakıldığında bir ateşkesten daha fazlası idi. Mütareke ile birlikte Osmanlı Devleti siyasi, ekonomik ve askeri yönden derin sorunlar yaşayacağı ağır bir sürece girmiştir. İtilaf Devletleri mütareke hükümlerini yerine getirmeye yönelik işgalleri ve yürüttükleri faaliyetleri karşısında ciddi bir direnç ile karşılaşmıyorlardı. Anadolu'da yer yer gönüllü olarak yürütülen Kuvayı Milliye birliklerinin bölgesel çabaları da bu denli geniş çaplı bir işgal hareketini sona erdirmeye yetersizdi. Mondros sonrası yapılan işgallere karşı Anadolu'da mahallî düzeyde bir tepki olarak ortaya çıkan cemiyetlerin çalışmaları da gereken tepkinin oluşması için yetersizdi (Şapolyo, 1944:218-219).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a (16-19 Mayıs 1919) çıkışı ile başlayan yeni mücadele şekli ve anlayışı tam bağımsız ulusal bir mücadeleyi öngörmekteydi. Mustafa Kemal Paşa tam bağımsız ulusal mücadele fikrini İstanbul'da bulunduğu süre zarfında (13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919) olgunlaştırmıştı. Bu süreç Milli Mücadelenin fikri hazırlığının başlangıcını teşkil etmekteydi (Yalçın, 1995:173-206). Mustafa Kemal Paşa bu fikri hazırlık evresinden sonra düşündüklerini halka yaymak ve mal etmek için düzenlenen mahalli ve ulusal kongrelerde bir taraftan yürütülecek mücadelenin gerekçesini, yöntemini ve amaçlarını tespit ediyor diğer bir taraftan da millet egemenliğini önceleyen kararlar alınmasını sağlıyordu. Bunun en somut göstergesi Amasya Tamiminde (22 Haziran 1919) yer alan "*Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" şeklindeki maddedir. Samsun'dan Ankara'ya kadar uzanan süreçte Mustafa Kemal Paşa, üstlendiği tüm görevlerini çoğunluğun onayı ve iradesi ile seçilerek kabulüne özen göstermiştir. Bu yönüyle Mustafa Kemal Paşa seçim ve seçilmeye dair yönetim biçimine değer verdiğinin

bir göstergesidir.¹ Ulusal egemenlik ilkesinin hâkim kılınmasına yönelik bir diğer önemli gösterge elbette ki Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin (23 Nisan 1920) kurulmasıdır. Ulusal bağımsızlık mücadelesi, başarılması gereken nihai ortak hedefti. Bu nedenle farklı paydaşları ile toplanan bu meclisin ortak paydasını oluşturmaktaydı. Birinci Mecliste rejim tartışmalarından ziyade ulusal bağımsızlık ön plana alınmış, ulusal egemenlik tartışmaları daha sonraya bırakılmıştır.²

Milli Mücadelenin akabinde, yeni devletin siyasi rejiminin ne olacağı Ankara'da gerek siyasi ve gerekse aydınlar arasında bir tartışmanın konusu haline gelmişti. Milli Mücadeleyi sevk ve idare eden kadro arasında da rejimin ne olacağı meselesi gruplaşmaya neden olmuştur. Rejim arayışının zamanla baskın bir meseleye dönmesi Ankara'da siyasi havayı gergin hale getirmiş ve ayrılıkları da derinleştirmekteydi. 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması ile birlikte bu rejim tartışmaları özellikle asker kökenli Milli Mücadele kahramanlarından K. Karabekir Paşa ve Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa arasında fikir ayrılığını iyice gün yüzüne çıkmıştı. Yönetim şeklinin ne olacağı ile devlet başkanının nasıl seçileceği ve kim olacağı meselesi meclis içinde yoğun siyasi tartışmalara neden olmaktadır. Bu süreçte bütün gözler Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl bir tercih yapacağı üzerine yoğunlaşmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa rejimin isminin ne olacağı ile alakalı Ankara Gar'ında Recep Bey (Peker), Ahmed Bey (Ağaoğlu), Ziya Bey (Gökalp) ve Zeki Velid Bey'in (Togan) bulunduğu bazı toplantılar gerçekleştirmekteydi. Bu toplantılarda rejimin ismi Faşizm, Sosyalizm, Liberalizm veya Demokrasi mi olacağı gibi tartışmalar yürütülmekteydi. Mustafa Kemal Paşa çağın koşullarını ve ülkenin sahip olduğu siyasi ve kültürel mirası bir arada temsil edebilecek rejimin Cumhuriyet olabileceği fikrine sıcak bakmaktaydı. Zaten aldığı eğitim ve vazifeleri süresince edindiği tecrübe zihninde çağdaş manada bir temsili demokrasi fikrini olgunlaştırmıştı. Nitekim bu tartışmaların devam ettiği böyle bir ortamda Cumhuriyet B.M.M. tarafından 29 Ekim 1923 tarihinde yeni rejim olarak kabul edildi (Şapolyo, 1971).

Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi rejiminin en önemli yönü temsili demokrasiyi sağlamak olacağı rejimin lider kadrosunca sıklıkla dile getirilmekteydi. Bu nedenle halkın iradesinin yönetime yansması için siyasi partilere ihtiyaç duyulmuştu. Aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında fırka/parti kavramı pek de yabancı olunan kavramlar değildi. Çünkü II. Meşrutiyet (23 Temmuz 1908) ile beraber siyasi hayatta birçok fırka/parti kurulmak suretiyle girmişti. Türk siyasi hayatının bu evrensinde halk firkaya üye olma, siyaset yapma ve propaganda yapma süreçlerini deneyimlemişti (Tunaya, 2009: 86-87).

Mustafa Kemal Paşa kurucusu olduğu cumhuriyet rejiminin daha da güçlenmesi ve devamını sağlamak için farklı fikirlerin meclise yansmasına önem vermekteydi. Bu nedenle yeni rejimin doğası ve Batı ile güçlü ilişkiler kurma gereklerinden dolayı birden fazla siyasi partinin varlığını uygun görmüştür. Mustafa Kemal Paşa tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası (9 Eylül 1923) siyasi pratikte yeni rejimin kurucusu ve savunucusu olmuştur (Lewis, 2000: 259-260). Bu partiden başka kurulan ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924) olmuştur (Özalper, 2014:117-136). TPCF'yi kuran kadro rejim tartışmaları sürecinde Mustafa Kemal Paşa ile fikir ayrılığına düşen silah arkadaşları ve Milli Mücadelenin

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal iradenin tecelli bulmasına verdiği önem için bkz. Osman Akandere, *Atatürk'ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler*, ATAM Yayınları, Ankara 2015.

² Rejimin isminin konulması hakkında M. Kemal Paşa'nın anlatımları için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, ATAM Yayınları, Ankara, 2000.

önemli kahramanlarıydı. Kısa süren bu deneyim sonrası bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın teşebbüsleri sonucu dönemin Paris Büyükelçisi ve yakın arkadaşı Fethi Bey'e (Okyar) Serbest Cumhuriyet Fırkasını (12 Ağustos 1930) kurdurur.³ Bu parti ile hem 1929 dünya ekonomik bunalımı karşısında CHP'nin yürüttüğü siyasi ve ekonomik faaliyetleri denetlenme imkânı olacak hem de muhalefet partisi aracılığı ile rejimi daha da güçlenecekti. Ancak çok partili demokrasiye dayalı bu girişimler çeşitli iç politik ve toplumsal nedenlerle başarıya ulaşmamıştır.

Bilindiği gibi Cumhuriyet rejiminin ilk siyasi partisi olan CHP 27 yıl süren tek parti iktidarı süresince kendisine daima yeni rejimin kurucusu ve koruyucusu olarak bir görev yüklemiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin siyasi hayatında parti-devlet bütünleşmesi birçok yönüyle yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan yeni politik düzen karşısında CHP'nin tek parti iktidarı liberal demokrasi ile yönetilen Batılı ülkelerce eleştirilmekteydi. Bu yıllarda Türkiye'nin dış politikada Sovyet Rusya ile yaşadığı gerilimler de iç politikada çok partili hayata geçişe etki etmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi yaşamında çok partili hayatın üçüncü girişimi temsil eden süreç Milli Şef İsmet İnönü'nün kararlı tutumu neticesinde gerçekleşmiştir. İç ve dış siyasi, güvenlik ve de ekonomik sebepler İsmet İnönü'nün bu siyasi tavrına netlik kazandırmıştır. Ülkenin Cumhurbaşkanı ve CHP'nin genel başkanı olan İnönü'nün ortaya koyduğu bu siyasi refleksi parti içi itirazlara rağmen gerçekleşmiştir. Yaşanan bu gelişmeleri dönemin Türkiye'nin dış politikasında cereyan eden olaylardan bağımsız ele almak mümkün değildir.

Türkiye halkı bu gelişmeler nazarında bir kez daha CHP'nin dışında farklı ideoloji ve partiler ile tanışma fırsatını yakalamıştır. Bu zaman zarfında ilk siyasi parti iş adamı Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Parti'si (22 Eylül 1945) olmuştur (Avşar & Kaya, 2012:113-132). Ancak Türkiye'nin siyasi hayatında önemli izler bırakacak olan parti, CHP'nin dört muhalif milletvekili tarafından kurulacak olan Demokrat Parti (7 Ocak 1946) olacaktır. 1946 yılından itibaren Türkiye'nin siyasi düzeni önemli bir değişim dönemine geçmiştir. 1950 seçimleri ile CHP'nin tek parti dönemini sonlandıran Demokrat Parti'nin aldığı seçim zaferi ile bu değişim ve dönüşüm görülmeye başlanmıştır. Tek parti yönetimi döneminde yürüttüğü siyaset karşısında herhangi kurumsal bir muhalif yapı görmeyen CHP, DP'in ortaya çıkması ve iktidarı ile birlikte yeni bir teşkilatlanma modelini benimsemiştir. Çünkü DP'in özellikle ülkenin taşra vilayetlerinde gördüğü teveccüh ve bunu 1950 seçimlerinde ve sonrasında başarıya dönüştürmesi etkili olmuştur. Böylece CHP daha önce örgütlenmediği ve ya örgütlenme ihtiyacı duymadığı taşrada bulunmaya ve buralarda siyaset yapmaya yönelmiştir (Bakan & Özdemir, 2013:373-397). Bu amaçla ülke genelinde partinin teşkilatı olmayan yerlerde ocaklar ve yeni vilayet yönetimlerini oluşturmaya başlamıştır. İl ve ocak kurulları oluşturulurken bölgenin sosyo-kültürel şartlarını dikkate almaya özen göstermiştir.

DP'nin Anadolu'da gittikçe artan örgütlenmesi ve halk tarafında kabul görmesine karşılık CHP de Ankara'ya uzak ve yakın taşrada örgütlenme ve halk ile yeni yakın bağlar kurmaya yönelik örgütlenmiştir. CHP'nin bu süreçte örgütlenmeyi önemseydiği illerden biri de Muş ilidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde CHP'nin Muş il merkezi ve taşrasında kurmaya ve muhafaza etmeye çalıştığı örgütlenmesi ele alınacaktır.

³ Türk siyasi hayatının ikinci muhalefet denemesi ve de partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında detaylı bilgi için bkz. Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Muş'ta CHP'nin İl ve İlçe Örgütlenmesi ve Faaliyetleri

Tek partili yıllarda Muş'ta CHP'nin ilk defa 15 Ekim 1944 tarihinde İl Teşkilat Kurulu'nu teşkil ettirmiştir (BCA 490.01.179.713.2.58.). Muş'ta CHP İl Teşkilat Kurulu'nun seçilmesi için Erzincan milletvekili ve Muş bölge müfettişi Feyzi Kalfagil görevlendirilmiştir. Muş'ta parti il teşkilatının kuruluşu ile ilgili Parti Genel Sekreterliği'ne telgrafla şöyle bildirilmiştir:

Bu gün saat 14.30'da Halkevi salonunda resmi ve hususi daire ve teşekküller mensuplarıyla kalabalık bir halk kitlesi huzurunda ve törenle CHP'yi açtım. Bunu idare heyeti azasından Musa Şekip Akgün ile Vali Orhan Güvercin' in nutukları takip etti. Şehir bayraklarla donatılmış bu vesile Muş halkının partiye ve değişmez Genel Başkanına gösterdikleri bağlılık tezahüratındaki samimiyet ve heyecan ve Valinin gösterdiği candan alakayı bilhassa tebaruz ettirmek isterim. Muvakkat İdare Heyeti çiftçi ve Halkevi Reisi Bari Dedeoğlu, çiftçi ve tüccar Hamdi Dayı, avukat Musa Şekip Akgün, tüccar Mustafa Dizdaroğlu ve Salih Çubukçuoğlu'dan teşekkül etmiş ve aralarında reisliğe Bari Dedeoğlu'nu, kâtipliğe Musa Şekip Akgün'ü ve muhasipliğe Mustafa Dizdaroğlu seçilmişlerdir. Bunların bir misli olarak yedeklerini de çiftçi Abdullah Karasu, Ali İnci, çiftçi Emin Ağaoğlu, Tuhafiyeci Hâkim Şavlı ve belediye encümen azası Zeynettin Toplu'dan mürekkep olarak seçtim.(BCA 490.01.179.714.1.148.).

Muş'a gelen bölge müfettişi, 14 Ekim 1944 tarihli ve 16 sayı numaralı belgede seçtiği CHP Muş İl İdare Heyetinin başkan ve üyeliklerine getirdiği kişiler hakkındaki fikirlerini yazmıştır (BCA 490.01.179.714.1.141.). CHP'nin mevcut tüzüğüne göre yıllık kongre yapılması kararı olduğundan parti teşkilatı ancak yeni kurulduğu 1944'te kongre yapılmamıştır. Muş Halkevi'nde il yönetimini tespiti için yapılan toplantıya resmi ve sivil halktan geniş bir katılım sağlanmıştır. Partinin teşkilatlanma sürecinde şehrin özellikle tanınan aileleri yakın ilgi göstermiştir.

Bölge Müfettişi Feyzi Kalfagil'in katılımı ile CHP İl İdare Kurulu, 15 Ekim 1945 tarihinde Halkevi salonunda ilk kongresini yapmıştır. Vali Hamit Onat'ın da katıldığı bu kongre saat 10.00'da başlamıştır. Kongre Parti İdare Kurulu Başkanı Bari Dedeoğlu'nun yoklaması ile başlamıştır. Kongreye partiye üye olan 175 kişiden 96 kişi katılmıştır (BCA 490.01.179.713.2.61.). Açık oylama sonucu kongre başkan vekilliğine Belediye Başkanı Zeki Dede, kâtipliklere ise Tayyip Arslan ve Vahap Dede seçilmiştir (BCA 490.01.179.713.2.61.). Kongrede açık oylama sonucu yeni Parti İdare Kurulu asıl üyeliklerine; Bari Dedeoğlu, Hamdi Dayı, Mustafa Dizdaroğlu, Celal Güngör, Ali İnci, Abdullah Karasu ve Musa Çağlayan seçilmiştir. Yedek üyeliklerine ise; Zeki Dede, Salih Çubukçu, Emin Ağaoğlu, Zeynettin Toplu, Ahmet Gültekin, Hakim Şavlı, ve Hadi Subaşı seçilmişlerdir (BCA 490.01.179.713.2.62.).

Sekiz üyenin imzasıyla verilen önerge sonucunda yapılan açık oylama sonucu büyük kurultay asil delegeliklerine ise Zeki Dede ve Celal Güngör, yedeklerine ise Salih Çubukçu ile Emin Ağaoğlu seçilmiştir (BCA 490.01.179.713.2.62.). Bu kongreyi takip etmek ve çalışmalarını yerinde incelemek için görevlendirilen CHP Erzincan milletvekili ve Muş bölge müfettişi Feyzi Kalfagil, kongreye dair gözlemlerini içeren ve seçilmiş yeni idare kurulu üyeleri hakkındaki görüşlerinin de yer aldığı 5 sayfalık ayrıntılı bir raporunu CHP Genel Sekreterliğine 8 Kasım 1945 tarihinde göndermiştir (BCA 490.01.179.713.2.65.). Kongre sonucu Dilek ve Lahiya Encümenliği seçimleri de yapılmıştır. Seçim sonucu, Başkanlığa

Sıtkı Mutlu, Mazbata Muharrirliğine Mustafa Kara, Kâtipliğe ise Hadi Özdemir seçilmiştir (BCA 490.01.179.713.2.66.).

Merkez örgütlenmesinin kurulmasının ardından nüfusu bakımından büyük olan Malazgirt ve Bulanık ilçelerinde de örgütlenmeye dönük çalışmalar sürmekteydi. Malazgirt ilçe teşkilatı 22 Eylül 1945 tarihinde kurulmuştur (BCA. 490.01.179.714.1.157.). 24 Eylül 1945 tarihinde de Malazgirt parti şubesi ve aynı zamana da Halkodası olarak kullanılan binada Kaymakam Namık Sezgin'in katılımı ile ilk açılış yapılmıştır. Yapılan seçim sonrası hem CHP Malazgirt ilçe İdare Kurulu Başkanlığına hem de Halkodası Başkanlığına Şemsettin Erdem getirilmiştir (BCA. 490.01.179.714.1.164.). Bulanık İlçesi Parti teşkilatı ise 23 Eylül 1945 tarihinde kurulmuştur (BCA. 490.01.179.714.1.169.). CHP Muş İl İdare Kurulunun çalışmaları sonucunda 1946 yılında Muş'ta ve ilçelerindeki yapılan seçimler sonucu oluşan teşkilat örgütlenmesi ve mesleki dağılımları şu şekilde gerçekleşmiştir:

İl İdare Kurulu (BCA. 490.001.278.1115.1.)		
Bari Dedeoğlu	Başkan	Çiftçi
Hamdi Dayı	Üye	Çiftçi
Abdullah Karasu	Üye	---
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Tüccar
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar

Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri (BCA.490.001.278.1115.1.)		
Şemsettin Erdem	Başkan	Tüccar, Çiftçi, Halkodası Bşk.
Kemal Haznedar	Üye	Bakkal
Abdullah (Ado) Çakar	Üye	Çiftçi
Vezir Çakar	Üye	Çiftçi
Emin Altıncılıç	Üye	Çiftçi

Malazgirt İlçe idare kurulu üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler CHP Muş bölgesi müfettişi Erzincan Milletvekili, Feyzi Kalfagil'in Genel Sekreterliğe gönderdiği 30 Eylül 1945 tarihli beş sayfalık raporda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (BCA. 490.01.179.714.1.159.).

Bulanık Geçici İlçe İdare Kurulu (BCA. 490.001.278.1115.1.)		
Yaşar Muhtaroglu	Başkan	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Çiftçi
Bari Bayraktaroglu	Üye	Davavekili
Şefik Korukluoglu	Üye	Tenekeci
İsmail Zengi	Üye	Çiftçi

Bulanık geçici ilçe idare kurulu yukarıda ismi geçen üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler CHP Muş bölgesi müfettişi Erzincan Milletvekili, Feyzi Kalfagil'in CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 04 Ekim 1945 tarihli üç sayfalık raporda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (BCA. 490.01.179.714.1.174.).

CHP Muş İl İdare Kurulu seçildikten sonra kısa sürede il genelinde gerekli örgütlenmeyi sağlamak için çalışmalara başlamışlardır. 1946 yılının Kasım ayında kongre yapmak için alınan karar Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir. Gerekli onayın alınmasıyla

birlikte 1946 yılında Muş merkez ve ilçelerinden Malazgirt ve Bulanık'ta düzenlenen kongreler sonucunda oluşan yönetimleri şöyledir: (BCA 490.01.179.713.2.25.)

İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri (BCA 490.01.179.714.1.86.)		
Hamdi Dayı	Başkan	Tüccar
Zeki Dede	Üye	Tüccar
Abdullah Karasu	Üye	Tüccar
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Emekli
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar
Zeyneddin Toplu	Üye	Tüccar
Mehmet Mutlu	Üye	Tüccar
Bayram Coşkun	Üye	Dava Vekili
Mehmet Gültekin	Üye	Tüccar

Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkan ve Asıl ve Yedek Üyeleri (BCA 490.01.179.714.1.71.)		
Fehmi Armağan	Başkan	Dava Vekili
Yakup Aktan	Muhasip (Sayman)	Serbayi
Hasan Toplu	Kâtip	Dava Vekili
Yusuf Yaman	Üye	Çiftçi
Şemsettin Erdem	Üye	Belediye Reisi
Şükrü Namı	Yedek Üye	Çiftçi
Vezir Çakar	Yedek Üye	Çiftçi
Faik Kaya	Yedek Üye	Tüccar
Emirhan Yılmaz	Yedek Üye	Çiftçi
Emin Altınkılıç	Yedek Üye	Bakkal

Bulanık İlçe İdare Kurulu Başkan ve Asıl ve Yedek Üyeleri (BCA 490.01.179.714.1.71.)		
Yaşar Muhtaroglu	Başkan	Tüccar
A.Bari Zırhlı	Üye	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Tüccar
A.Bari Bayraktaroğlu	Üye	Dava Vekili
Hamza Dost	Üye	Aktar
İsmail Zengi	Üye	Tüccar
Kamil Yardımcı	Yedek Üye	Emekli
Zeki Öztürk	Yedek Üye	Aktar
Yusuf Yendi	Yedek Üye	Aktar
Taşdemir Karakoyun	Yedek Üye	Aktar
İrfan Tunçkırın	Yedek Üye	Demirci
Mihrali Salgın	Yedek Üye	Bakkal

1946 yılında yapılan bu kongreler sonucunda oluşan yönetim kurullarına bakıldığında sosyo-ekonomik kökenleri itibariyle tüccar ve esnafın ağırlıkta olduğu görülmektedir. Partinin il ve ilçe idare kurullarında resmi görevli memurların olmayışı dikkat çekicidir. Muş merkezde il kongresi yapılmış ancak ocak teşkilatı ve köylerde teşkilat olmadığı için ocak kongreleri yapılmamıştır. Bu yerlerde teşkilat yapısı bitirildikten sonra kongre çalışmaları yapılmasını, CHP'nin Muş İli İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı tarafından 8 Ekim 1946 tarihinde parti merkezine bildirilmiştir (BCA 490.01.179.713.2.68.). Ocak ve bucak teşkilatlanmasının yapılabilmesi için Muş İli İdare

Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, Genel Sekreterliğe gönderdiği 2 Ağustos 1946 tarihli yazıda şunları ifade etmiştir: “İdare Kurulumuzca görülen lüzum üzerine İlimizin bucak merkezlerine bağlı köylerde parti teşkilatı kurulması muvafık görüldüğünden teşkilat yapılacak köylerin isimleri bağlı ile sunulmuştur. Yüksek makamınızca gereken işlemin yapılması için emirlerinizi bekler, ellerinizden öperim.” (BCA 490.01.179.713.1.7.).

CHP Muş Merkez ve Bucak Örgütlenmesi							
Ziyaret Bucağı ⁴	Merkez Bucağı ⁵		Azakpur Bucağı ⁶		Sakavi Bucağı ⁷		Geligüzan Bucağı ⁸
Page	Hasköy	Mongok	Til-Merkez	Vartinis	Kıravi	Kotanana	Gelialyan-Merkez
Mığdı-Merkez	Kolosik	Arinç	Kot	Arkavank	Kıcık	Karummeşe	Şinik
Ziyaret	Alavarınç	Sapne	Bulanık	Ağdat	Bostanke	Kürtzorova	Şüşemerk
Bağlumelik	Norşin	Çiriş	İrzak	Sipanuk	Akpınar	Ebulbahar	Simal
Anzar	Orgonos	Açmanuk	Arnis	Hars	Saloruk	Hasik	
Palas	Kırtakom	Kasor	Rayaüçdam	Alikirpun	Derik	Şeyhyusuf	
Alaettin	Tifnik	Kızılağaç	Nok	Norkavank	Evrana	Alican	
Komus	Sironk	Zengök	Zirkit	Uruman	Akçan	Sakavi-Merkez	
Gemik	Oğonk	Muğakom	Hıybiyan	Akpinis	Resulan	Şaşkan	
Gaybiyan	Sohkom	Kaşkaldak	Narnik	Ardonk	Hırbe	Kotanlı	
	Suluk	Pertâk			Kürthartos		
	Hoper						

CHP İl İdare Kurulu, Muş merkeze bağlı beş ayrı bucağında ve belirtilen köylerde CHP teşkilatlarının kurulması için gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir. Bu talep üzerine Genel Sekreter adına Trabzon Milletvekili Faik A. Barutçu'nun 11 Eylül 1946 tarihinde cevaben gönderdiği yazı ise şöyledir: “02.08.1946 tarih ve 159 sayılı yazınıza karşılıktır: İlinize bağlı bucak merkezlerinde Partimiz ocak teşkilâtının kurulması hakkındaki teklifinizin uygun görüldüğünü bildirir, sevgiler sunarım.” (BCA 490.01.179.713.1.1.). CHP'nin teşkilat yapısının temelini oluşturan ocak teşkilatı kurulduktan sonra, 1948 yılında bu ocaklarda CHP'ye kayıtlı üye sayısı 1200 olarak tespit edilmiştir (BCA. 490.01.179.713.2.35.).

⁴BCA 490.01.179.713.1.8.

⁵BCA 490.01.179.713.1.9.

⁶BCA 490.01.179.713.1.9.

⁷BCA 490.01.179.713.1.9.

⁸BCA 490.01.179.713.1.9.

CHP Muş İl İdare Kurulunu bu şekilde örgütlenmeye iten etken şüphe yok ki DP'nin de Muş'ta kurmaya çalıştığı teşkilat çalışmaları olmuştur. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, DP'in il teşkilatı hakkında partisinin Genel Sekreterliği'ne 24 Ağustos 1946 tarihli yazıda şunları yazmıştır:

İlimizde açılan Demokrat Parti'nin, durumu böyle kalırsa memleketimiz için her daim büyük bir tehlike mevcuttur.

1- Demokrat Partisi'ne girenlerin durumu evvelce arz edilmişti. Buna benzer bir kaç arkadaş da şahsi menfaatleri için partimizden ayrılıp Demokrat Parti'ye geçmişlerdir.

2- Cahil bulunan köylülerimizi, "bu gün yarın hükümeti ele geçireceğiz. Şapka ve yeni yazıları kaldırarak bakiye vergileri de affedeceğiz ve bundan sonraki vergilerde yüzde yetmiş beş tenzilat yapacağız. Köylerde okul yapılması için Hükümetimiz tarafından kaldırılan para almasını biz kaldırdık, askerliği de bir seneye indireceğiz" diyerek cahil ve masum köylülerimiz arasında zehir ve nifak saçarak propagandalarına devam ediyorlar.

3- Bu suretle iğfal ettikleri vatandaşların ikamet mahalli neresi olursa olsun, hatta askerliğini bile yapmayan çocukları da partilerine üye alıyorlar. Buna mukabil biz tüzüğümüz icabı belediye sınırları haricinden üye alamıyoruz.

İl merkezine bağlı bucak ve köylerde parti teşkilatı yapılması hususunda 02.08.1946 gün ve 159 sayılı yazımıza da henüz cevap alamadığımızı arz eder, ellerinizden öperim.(BCA. 490.01.179.713.1.6.).

CHP'nin 1946 yılındaki teşkilat yapısının yanında ayrıca Muş'ta bucak örgütlenmesi çalışmaları da yürüttüğü görülmektedir. Partinin üye sayılarının tespiti ile ilgili çalışmalara baktığımızda her bucağa bağlı köylere ait üye sayıları şöyle verilmiştir:

Muş İli Merkez İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Merkez Bucağı: 47

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Açmanuk	CHP- 82	346
Alizirim	CHP- 25	103
Alvarınç	CHP- 170	474
Arak	CHP- 98	262
Arçivank	CHP- 47	154
Artihunk	-	113
Azakpur	CHP- 52	121
Bezan	-	222
Bindakmaaçatin	CHP- 54	45
Birinci Şimlak	CHP- 54	145
Çiriş	CHP- 48	276
Dasikom	-	191
Eriştir	CHP- 76	238
Hasköy	CHP- 280	1081
Havadorik	CHP- 82	425
Horonk	-	256
Hoper	-	115
Hunan	CHP- 37	88

Karni	CHP- 28	99
Kâsur	CHP- 43	218
Kaşkaldak	-	285
Kerani Karahamzan	-	89
Kışlakum	CHP- 34	117
Kirtaküm	CHP- 78	265
Kızılağaç	CHP- 35	275
Kölasik	CHP- 62	228
Kömlar	CHP- 21	67
Kürtmeydan	-	140
Mığraköm	CHP- 82	224
Mongök	CHP- 24	150
Muğaköm	-	220
Nevalimilk	-	150
Norşin	CHP-280	922
Oğunk	CHP- 62	176
Orgunus	CHP- 54	176
Pertak	CHP- 68	240
Petar	-	88
Poğurkof	-	190
Sironk	CHP- 93	351
Sohküm	CHP- 68	331
Sopna	CHP-62	210
Suluk	-	172
Şeyhalan	CHP-36	74
Tifnik	CHP-91	285
Tırkavank	CHP-41	132
Zengük	CHP-47	54

Muş İli Merkez İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Ziyaret Bucağı: 19

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Miğdi (B.M.)	CHP- 56	204
Abino (İşekeftigan)	CHP- 28	81
Alaattin	CHP- 30	80
Anzar	CHP- 54	252
Bağca	CHP- 41	189
Bağlimelik	CHP- 56	273

Dom	-	119
Gaybiyan	CHP- 33	115
Gaziyan	CHP- 52	220
Gemik	-	147
Mergit	CHP- 30	81
Karabey	CHP- 46	204
Kömüs	CHP- 68	303
Oruk	CHP- 36	135
Mezreimamı	CHP- 15	27
Palas	-	140
Pazu	-	406
Sahak	CHP- 48	224
Ziyaret	-	395

Muş İli Merkez İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Azakpur Bucağı: 36

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Til (B.M.)	CHP- 72	472
Ağdat	CHP- 96	343
Akpinis	CHP- 87	147
Alikirpan	CHP- 45	156
Andak	CHP- 38	111
Arak	-	57
Ardenk	CHP- 63	159
Arkavank	-	199
Arnis	CHP- 52	196
Avzut	CHP- 68	205
Azakpur	CHP- 38	190
Bulatık	-	174
Büzyan	CHP- 31	108
Demirci	CHP- 51	167
Düzmarnik	CHP- 78	303
Gelereş	CHP- 44	169
Hars	CHP- 62	259
Hiçitan	CHP- 41	136
Hingirvan	CHP- 25	63
İrzak	CHP- 36	130
Kot	-	170
Kürthipyan (Ksen)	CHP- 80	223
Kürtüçtam	CHP- 28	98
Mizgoftok	CHP- 21	51

Norkagak	CHP- 38	156
Nök	CHP- 50	212
Pizonk	CHP- 53	209
Rayaüçtam	CHP- 60	211
Sipanuk	CHP- 14	57
Tihsinir	-	113
Tirmit	CHP 48	243
Uruman	CHP- 47	184
Vartinis	CHP- 73	332
Yekmal	CHP- 21	116
Zigak	-	110
Zirket	CHP- 62	242

Muş İli Merkez İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Akçam Bucağı: 30

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Sakavi (B.M.)	CHP- 68	268
Akçam	CHP- 85	329
Akpınar	CHP- 76	242
Alican	CHP- 52	195
Aligedik	-	192
Arıncık	CHP- 37	169
Artit	CHP- 91	374
Bostankent	CHP- 94	370
Derik	CHP- 86	475
Ebülbahar	CHP- 68	259
Evrans	CHP- 84	514
Haftmağala	CHP- 100	148
Harabe Hatras	-	65
Hasik	CHP- 48	157
Hırbeifakıyan	CHP- 74	340
Karameşe	CHP- 93	206
Kızılmescit	CHP- 42	151
Kiravi	CHP- 41	144
Kotonan	CHP- 32	102
Kotanlı	CHP- 54	238
Kürthartas	CHP- 48	83
Kürtzarava	CHP- 61	136

Mergesüfla	-	83
Malahıdıran	CHP- 39	153
Resülan	CHP- 33	106
Salarık	-	137
Şaşkan	CHP- 44	141
Şeyhyusuf	CHP- 68	202
Serkisan	-	96
Segran	CHP- 42	17

Muş İli Varto İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Merkez Bucağı: 40

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
İlçe Merkezi (Gümgüm)	CHP- 435	-
Aşağı Alagöz	-	16
Aşağı Hacıbey	-	156
Baltaş	-	177
Yukarı Alagöz	CHP- 40	161
Bazirkan	CHP- 125	324
Başkent	-	-
Çalburur	-	192
Çerkes Aynam	-	89
Derikvarto (Derik)	-	84
Diyebi (Diyadin)	-	220
Gömagörgö	CHP- 31	96
Dülükler (Gülükler)	-	313
Gündemir	-	244
Halilbey aşağı	-	-
Halilbey yukarı	-	-
Halefan	CHP- 110	237
Harabıyakup	-	165
Hoşan	CHP- 120	254
İnak	CHP- 153	396
Karaseyit	-	66
Karameşe	-	261
Karkarut	-	325
Kalçık	-	156
Kaçan Karaç	CHP- 132	266

Kestemert	CHP- 108	182
Kimsoran	-	110
Komik	-	224
Köşkar	CHP- 103	142
Leylek	-	233
Mergorist	-	-
Mişko	-	-
Muzur (Muzikan)	-	66
Rındalı	-	211
Seferek	-	-
Seğran	CHP- 75	126
Sultanşen	-	201
Tapak	-	171
Taşçı	-	257
Tepeköy	-	76
Yılanlı	-	153
Yukarıhacıbey	-	117
Zatişeyh	CHP- 95	262
Zirink	-	215

Muş İli Varto İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Karaköy Bucağı: 40

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Kıranlık (B.M.)	CHP- 157	344
Aşağı Hınzur	-	148
Avriş	-	177
Darabianır	-	213
Derikanır	-	116
Dırlan	CHP- 85	164
Gakır (Kakır)	CHP- 64	110
İskender	CHP- 135	263
İspeyan	-	230
Karaköy	CHP- 183	325
Karapunya	CHP- 102	209
Lolaçapmanı	CHP- 47	85
Nefsianır	-	222
Sarınc	CHP- 78	180
Sercük	CHP- 63	122
Şeyhpir	CHP- 102	203
Şip	-	75

Veranç	-	232
Yekmal	CHP- 68	186

Muş İli Varto İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Üstükran Bucağı: 14

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Büyük Üskükran (B.M.)	CHP- 100	263
Badan	CHP- 105	200
Canasaran	CHP- 112	340
Cıvarıklar	-	193
Çağlak	-	59
Çorsan	-	109
Harik	CHP- 93	126
Haşhaş	-	187
Kasman	CHP- 85	223
Karagiviç	-	113
Küçük Üstükran	-	68
Küzük	-	282
Mengel	-	158
Müsikan	CHP-78	-

Muş İli Merkez İlçesi (BCA. 490.001.278.1115.1.)

Geligüzan Bucağı: 8

Köy	Üye Sayısı	Kişi Sayısı
Şenik (B.M.)	CHP- 48	230
Gelialıyan	CHP- 31	119
Geligüzan	CHP- 62	281
Hitink	CHP- 41	272
Kop	CHP- 37	121
Laçikan	-	206
Semal	CHP- 41	184
Şüşemirik	CHP- 35	128

Bu tablolardan görüldüğü gibi CHP'nin, Muş merkez ve ilçelerindeki köylerde çoğunlukla üye oluşturmuştur. Ancak bu ocak teşkilatlanması 1946 yılındaki seçim çalışmalarına yetişemediği için ocak kongreleri düzenlenememiştir. 1946 yılı aynı zamanda Türkiye'de yeni kurulan muhalefet partisi Demokrat Parti'nin örgütlenmesini kurmaya çalıştığı bir yıldır. CHP Muş İl İdare Kurulu, parti Genel Sekreterliği'nin bütün teşkilat yapısına uyarı niteliğinde gönderdiği genelgesi üzerine CHP'ye kayıtlı üye sayısını arttırmak ve böylece DP'ye üye kaptırmamak için çalışmalara başlamıştır. Bu durumla ilgili CHP Genel Sekreterliği şöyle bilgilendirilmiştir:

12 Şubat 1946 gün ve 2736 sayılı genelgesi İl İdare Kurulumuzun 16 Mart 1946 tarihli oturumunda okunmuş ve münderecatı itibarıyla yapılacak işler kararlaştırılarak uygulamak

için kurul üyeleri arkadaşlara buldukları semtin partimize kayıt edilmemiş vatandaşlardan kadın ve erkekler arasında gereken propagandanın yapılarak üye adedimizin çoklaştırılması önem verilmiştir. Her hangi muhalif bir partinin burada çokluk temin etmesi ihtimali imkan haricinde görüldüğünü ve üye kaydı işi ile görevlendirilen arkadaşlarımızı çalışacakları yerler ile isimlerinin aşağıya çıkarıldığını arz eder, hürmetle ellerinizden öperim.

Dere ve Kültür Mahalleleri- Celal Güngör, Hamdi Dayı
Minare Mahallesi- Abdullah Karasu, Ali İnci
Kale Mahallesi- Bari Dedeoğlu, Mustafa Dizdaroğlu
CHP İl İdare Kurulu Başkanı Bari Dedeoğlu.(BCA. 490.01.440.1824.3.16.)

CHP Muş İl Teşkilatı, mevcut üye sayısını arttırmak için çalışmalar yürütmüştür. Bu yönde yapılan çalışmaların nedeni muhalefet partisinin Muş'ta siyaset yapma şansını azaltmaktır. Ancak, CHP Muş teşkilatında zamanla kopuşlar yaşanacak ve Demokrat Parti'ye katılımlar yaşanacaktır. 1947 yılında Muş'ta gerçekleşen kongre sonucunda CHP İl İdare Kurulu listesi şöyledir:

İl İdare Kurulu Üyeleri (BCA. 490.01.179.714.1.51.)		
Hamdi Dayı	Başkan	Tüccar
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Emekli
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Tüccar
Zeki Dede	Üye	Tüccar
Abdurrahman Köse	Üye	Ziraat
Fetullah Akaydın	Üye	Tüccar
Zeynettin Toplu	Üye	Tüccar
Ahmet Gültekin	Üye	Emekli
Lebib Bingöl	Üye	Serbest
Bayram Coşkun	Üye	Dava Vekili
Mehmet Mutlu	Üye	Tüccar

Aynı yıl yapılan kongreler neticesinde CHP Malazgirt İlçe İdare Kurulu Başkanlığı'na Yusuf Yaman, Bulanık İlçesi İdare Kurulu Başkanlığı'na yeniden Yaşar Muhtaroğlu seçilmişlerdir (BCA. 490.01.179.714.1.52.). 1947 yılında Varto da ise CHP Muş Bölge Müfettişi Cemal Karamuğla tarafından belirlenen CHP geçici İdare Kurulu göreve başlamıştır (BCA. 490.01.179.714.1.49.). Geçici İdare Kurulu Başkanı Şemsettin Özmen, Üyeler ise Ali Haydar Bekme, Mahmut Sever, Zeki Taş, Hüseyin Değer, Mehmet Emin Değertekin ve Mustafa Özer olarak belirlenmiştir (BCA. 490.01.179.714.1.43.). Bu liste de yer alan kişiler CHP Genel Merkezi tarafından yapılan toplantı sonrasında onanmıştır (BCA. 490.01.179.714.1.39.).

Muş'ta 1947 yılındaki genel siyasi tablo, CHP İl İdare kurulu Başkanı Hamdi Dayı tarafından 12.07.1947 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği yazıda şöyle ifade edilmiştir:

(...) İl Belediye Meclisi'nde başkan dâhil 18 üye CHP'den, 1 üye DP'den, İl Genel Meclisinde 3 üye CHP'den seçilmişlerdir. Merkez ilçesinde 168 adet köy vardır. 143 adet muhtar ve 764 adet asıl ve 571 adette yedek üyesi olunup kâmilen partimizdendir. Merkez ilçesinde 5 adet mahalle vardır. Bu mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri de 5 adet muhtar ve 20 adet asıl 20 adet yedek üyelerin hepsi partimizdendir.'(BCA. 490.01.179.714.1.63.).

CHP Muş İl İdare Kurulu Başkanlığı tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 23 Eylül 1947 tarihli başka bir raporda Varto ve Bulanık ilçelerindeki durumu şöyle bildirmiştir:

Varto ilçe dâhilinde 98 köy olup 89 muhtarlık ve 268 üyesi, ilçede bir belediye meclisi olup başkanlığı kaymakamlık tarafından yapıldığı ve 8 üyesi olduğu, Bulanık ilçesinde İl Genel Meclisinde 1 üye Belediye meclisinde 12 üye muhtar ve ihtiyar heyetlerinde 34 üye olduğu bildirilmiş ve bu ilçelerde Demokrat Parti ve Bağımsız şahsiyetlerin bulunmadığını saygılarımla arz ederim.”(BCA. 490.01.179.714.1.25.).

CHP Muş İl Örgütü'nün yaptığı üçüncü kongre 20 Mayıs 1948 tarihinde gerçekleşmiştir. İlçe, Köy ve Bucaklardan gelen kayıtlı üyelerin katılımı ile yapılan kongrede il idare kurulu belirlenmiştir. Kongreden çıkan sonuç şöyledir:

İl İdare Kurulu Asilleri		İl İdare Kurulu Yedekleri ⁹	
Hamdi Dayı	Başkan	Veli Dedeoğlu	Üye
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Mustafa Kara	Üye
Zeki Dede	Üye	İsrafil Şengül	Üye
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Zeynettin Toplu	Üye
Abdurrahman Köse	Üye	Hakim Şavlı	Üye
Fetullah Akaydın	Üye	Mehmet Mutlu	Üye
Zeynettin Toplu	Üye	Latif Özdemir	Üye
Ahmet Gültekin	Üye	Latif Özdemir	Üye
Lebib Bingöl	Üye	Bayram Akaydın	Üye
A.Rahim Koç	Üye	Ahmet Kalsın	Üye
Mehmet Mutlu	Üye	Zeki Eroğlu	Üye

1948 yılında Bulanık ilçesinde yapılan kongre sonrası seçilen CHP İdare Kurulu listesi şu şekildedir:

Bulanık İlçesi İdare Kurulu Asıl ve Yedekleri Üyeleri (BCA. 490.01.179.714.1.55.)		
Yaşar Muhtaroğlu	Başkan	Tüccar
A.Bari Zırhlı	Üye	Tüccar
Hamit Arslan	Üye	Tüccar
Celil Ergin	Üye	Çiftçi
Hamza Dost	Üye	Aktar
İsmail Zengi	Üye	Tüccar
Şahmurat Kasapçı	Üye	Çiftçi
Osman Doğan	Üye	Çiftçi
Tevfik Kaleli	Yedek Üye	Bakkal
Samet Özen	Yedek Üye	Demirci
İlyas Ekinci	Yedek Üye	Berber
Meclis Ergün	Yedek Üye	Çiftçi
İbrahim Akgünlü	Yedek Üye	Tüccar
Şehzade Tok	Yedek Üye	Duvarcı
Ahmet Köroğlu	Yedek Üye	Bakkal

⁹BCA. 490.01.179.713.2.42.

Kahya Kemaloğlu	Yedek Üye	Çiftçi
-----------------	-----------	--------

CHP Muş Bölge Müfettişi Cemal Karamuğla Malazgirt ilçe teşkilatının yetersiz olduğu yönündeki 31 Ekim 1948 tarihli raporu sonrası Malazgirt'te genel kabul görmüş kişilerden oluşturulan geçici bir idare kurulu kurulmuştur. Malazgirt Geçici İlçe İdare Kurulu başkan ve üyeleri şunlardır:

Malazgirt İlçesi Geçici İdare Kurulu Üyeleri (BCA. 490.01.179.714.1.32.)	
Kuddusi Aytaç	Başkan
Yusuf Yaman	Muhasip (Sayman)
Fehmi Armağan	Kâtip
Şemsettin Erdem	Üye
Abdullah Çakır	Üye
Rüstem Keklik	Üye
Emirhan Yılmaz	Üye
Sabri Ermiş	Üye
Kemal Çetin	Üye

CHP Muş Teşkilatı'nın 1949 yılında il ve ilçelerinde düzenlenen dördüncü kongre sonucunda yenilenen yeni yönetimi ise şu şekildedir:

İl İdare Kurulu Asilleri		İl İdare Kurulu Yedekleri	
(BCA. 490.01.179.713.2.7.)			
Zeki Dede	Başkan	Emin Ağaoğlu	Üye
Mustafa Dizdaroğlu	Üye	Mustafa Kara	Üye
Ahmet Gültekin	Üye	Abdullah Karasu	Üye
Bayram Coşkun	Üye	Zeynettin Toplu	Üye
Abdurrahman Köse	Üye	Bahattin Dizdaroğlu	Üye
Fetullah Akaydın	Üye	Mehmet Mutlu	Üye
Selim Sayan	Üye	Latif Özdemir	Üye
Medeni Sayılğan	Üye	Bayram Akaydın	Üye
Şemsettin Yılmaz	Üye	Veli Dedeoğlu	Üye
Salih Çubukçuoğlu	Üye	Resul Göngür	Üye
Lebib Bingöl	Üye	Mehmet Emin Sezgin	Üye
İlçe Başkanları (BCA. 490.01.179.713.2.7.)			
Şemsi Ağaoğlu		Merkez İlçesi Başkanı	
Yaşar Muhtaroglu		Bulanık İlçesi Başkanı	
Kuddusi Aytaç		Malazgirt İlçesi Başkanı	
Kurultay Delegeleri Asil Üyeler		Yedek Üyeler	
(BCA. 490.01.179.713.2.7.)			
Cemal Karamuğla		Mehmet Mutlu	
Mustafa Kara		Ahmet Gültekin	
Şemsi Ağaoğlu		Fehmi Armağan	
Yaşar Muhtaroglu		Musa Koca	
Kuddusi Aytaç		Mahmut Sever	
Zeki Aktaş		Abdullah Balkaya	
Zeki Dede		Zeynettin Toplu	

1949 yılının Eylül ayında başlayan ve Kasım ayında biten kongreler neticesinde yenilenen teşkilat yapısının daha da arttığı CHP'nin Muş ve ilçelerindeki kongre

çalışmalarını takip etmek için görevlendirilen CHP Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla tarafından şöyle rapor edilmiştir: “Muş İl İdare Kurulu, biri merkez ilçesi olmak üzere 3 ilçe 3 Bucak ve 14 Köy ocak ibaret bir durumda bulmuştum. Geçen bir sene zarfında teşkilatımız noksan ilçe, bucak ve muhtarlık esasına göre bütün köylerde tamamlanmıştır(...)” (BCA. 490.01.179.713.2.5.).

Aynı raporda bölge müfettişi, yapılan kongrelerin tüzüğe uygun yapıldığını önemle yazarken parti çalışmalarının desteklenmesini istemiştir. CHP Genel Merkezi'nin afiş, rozet, parti bayrağı göndermesini beyan etmiştir. Kongre sonucu seçilmiş başkan ve üyeler hakkında da bilgiler içeren dört sayfalık raporda bölge müfettişi, Varto ilçesinde gerekli çoğunluk sağlanamadığı için ikinci bir seçimin yapılmasını talep etmiştir (BCA. 490.01.179.713.2.4.). Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla raporda, Ali Haydar Dikmen'in teşkilat içerisinde anlaşmazlık çıkarmış olduğunu ve tüzük hükümlerine aykırı hareket edip zorla kendisini seçilmiş göstermekte olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle seçimin iptaline ve yeni bir seçim yapılınca kadar eski idare kurulunun görevine devamını talep etmiştir (BCA. 490.01.179.713.2.9.). Ancak, Varto CHP ilçe başkanı Ali Haydar Dikmen bölge müfettişinin bu talebine itiraz etmiştir. Ali Haydar Dikmen yapılan kongrede en çok oyu alan kişi olarak ilçe başkanlığının onanmasını istemiştir. Bu rapora itirazını da CHP Genel Sekreterliğine yazdığı itiraz dilekçesinde şunları yazmıştır:

Kongremizin seçtiği 9 kişilik yönetim kurulu üyelerinden çoğunlukla bir arkadaşımız seçilerek vazifeye başlamıştır. Buna rağmen Muş İl İdare Kurulu başkanlığı seçimin çoğunlukla olacağını iddia ederek eski idare kurulumuz müfettiş gelinceye kadar vazifeye devam etmesini telle istemektedir. Hâlbuki tüzük ahkâmı gereğince çoğunlukla seçilen ve vazifeye başlayan idare kurulumuzun hangi düşünceye istinaden vazifeden men ve vazifesi bitmiş olan geçici idare kurulunun ise devamının sebebi anlaşılabilir değildir. Müfettişin bulunması lazımlarına biran evvel gönderilmesi ve işlerin aksamaması için vazifeye devamımızın telle temini arz.

CHP İlçe Başkanı Ali Haydar Dikmen (BCA. 490.01.179.713.2.11.)

CHP Varto İlçe teşkilatı 1948 yılında kurulmuştur (BCA. 490.100.1768.1173.1.). Varto'da CHP'nin teşkilat çalışmaları bir taraftan geçici İdare Kurulu ile diğer bir taraftan da halkevi yoluyla yapılmıştır. Varto'ya ilk halkevi kurulması çalışmaları 1937 yılında başlamıştır (BCA. 490.100.1768.1173.1.). Halkevi başkanlığını, öğretmen Hüsnü Özer yapmıştır. Aynı amaçla Malazgirt'te de Halkodası kurulmuştur (BCA. 490.01.924.599.4.). CHP Muş İl Örgütü bir taraftan siyasal çalışmalar yürütüp seçimler için taban oluşturmuştur. Partinin il örgütü bütün bu çalışmaları yürütürken halkevlerinden büyük oranda destek almıştır. Hatta halkevlerinin bulunduğu yerlerde bu mekânlar adeta parti merkezleri gibi çalışmıştır. Bu nedenledir ki Muş'ta halkevlerinin bina ihtiyaçları, kitap, kitaplık ve her türlü araç gereç ihtiyacı, CHP Genel Merkezine bildirilmiştir (BCA. 490.01.924.599.4.). Özellikle Varto'da 1946 depreminin ardından hem parti binası hem de halkevi olarak kullanılması düşünülen belediyeye ait bir bina ihale ile 2000 lira karşılığında satın alınmıştır (BCA. 490.100.1768.1173.1.). Halkevi çalışmaları için görevlendirilen CHP bölge müfettişi Cemal Karamuğla tarafından bu binanın tamiri gerekli olan malzeme listesi ve miktarları CHP Genel Sekreterliğine gönderilmiştir (BCA. 490.100.1768.1173.1.). Yine 11 Mayıs 1948 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmiş 362 numaralı yazıda Til (Korkut), Hasköy, Sekavi (Mercimek kale), ve Ziyaret bucaklarına halkodalarının inşaat bilgileri verilmektedir (BCA. 490.01.8.42.62.3.). CHP İl İdare Kurulu Başkanı Hamdi Dayı, bu yazıda temelleri atılan halkodalarının ödenek sıkıntısı yüzünden inşaatına devam edilemediğini belirtmiştir. Bilindiği gibi Türkiye'de Halkodaları ve halkevleri CHP'nin teşkilatlanması açısından oldukça önemli bir görev

üstlenmişlerdir. Bu nedenle CHP Muş teşkilatı örgütlenmesinin önemli bir paydaşı olan bu yerlerin inşasına büyük önem vermiştir.

CHP'nin 23 Ekim 1953 tarihinde Merkez İlçe Kongresi yapılmıştır. Belirlenen yeni yönetim şöyledir: İlçe başkanlığına İl sekreteri Hamdi Çelebi, Üyeliklere ise Abdullah Balkaya, Abdullah Tümer, Abdurrahim Diker, Behlül Gürsoy, Bayram Akaydın, Kamil Toplu, Zakir Özkan ve Hakim Zencir seçilmişlerdir (Muş Altınova Gazetesi, 26 Ekim 1953).

Çok sık olamamakla birlikte Muş iline yapılan bazı siyasi ziyaretler de o dönemdeki siyasal faaliyetler açısından dikkat çekici bir durum oluşturmaktadır. Bu ziyaretlerden bir de CHP Genel Kâtibi Kasım Gülek'in 1953 Eylülünde yaptığı ziyarettir. Yapılan bu gezi sırasında, CHP Genel Kâtibi'nin yaptığı ziyaret için Muş Altınova Gazetesi sahibi ve DP Muş Teşkilatı kurucularından Vahdettin Sabuncuoğlu bir yazı yazmıştır. *Kasım Gülek Şehrimize Geldi* başlıklı yazıda şunları yazmıştır:

Hoş geldi amma şahsen zatıallerinin yerinden olsaydım partilerinin 27 senelik idareye hâkimiyeti sırasında bir türlü yapmasını beceremediği ve Demokrat iktidarının henüz ikinci senesinde muvaffakiyetle başardığı Muş-Bitlis kara yolundan gelmezde Memleketimizin her tarafı tayyare meydanı olan kocaman ovasına hususi tayyaremle inerdim. CHP Katibi Umumisi şehrimizde tertiplenen açık hava toplantısında yaptığı konuşmasında;) İktidarın kendilerinden korktuğunu ve memlekette hürriyetin noksanlığını ileri sürerek Hükümet erkanının hiç bir zaman böyle münzevi vatan köşelerini gezip dert ve dileklerini aşına olamadıklarını, bayanla bir memleket büyüğünün gezemediği ve göremediği toprakların kendi malı sayılmayacağını ve partilerinin keramet ve kehanetle malik olduğundan hor gözle bakıldığı taktirde mutlaka çarpılacağını söylemiştir. (...) 27 senelik iktidarları devrinde hükümet büyüklerinin yüzünü görmeye hasret kalan halkımız, Demokrat hükümetinin henüz 2-3 senesinde şehrimize İçişleri Vekili Ethem Menderes, Milli Savunma Vekili Hulusi Köymen, Tarım Vekili Nedim Ökmen, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, gelip yer yer dolaştıkları ve dönüşlerde gelişlerinin semeresini derhal gösterdikleri açık bir hakikattir. Hürriyet mevzuuna gelince; Daha dün çoğunluk halk kitlesini bir jandarmanın dipçığı altında ıslah etmeye kalkışan bir partinin hürriyet iddiasında bulunması ne dereceye kadar doğru olabilir.(Muş Altınova Gazetesi, 14 Eylül 1953.; YUCA, 2016:201-220.)

Yazıda kullanılan siyasi dil, Muş'ta her iki siyasi partinin arasındaki rekabeti göstermesi açısından önemli bir örnektir.

1957 yılındaki seçimden sonra CHP Muş İl ve İlçe Teşkilatları 1958 yılının Haziran ayında geniş katılımlı kongreler düzenlemiştir. CHP Merkez İlçe, Bulanık, Varto ve Malazgirt ilçelerinin yeni yönetimleri belirlenmiştir. Dört gün süren kongreler sonucunda CHP'nin Muş il ve ilçe teşkilatları yenilenerek göreve başlamıştır. CHP İl ve Merkez İlçe kongresi belediye sinema salonunda 26 Haziran 1958 tarihinde perşembe günü sabah saat sekizde başlamıştır. Kongreye 150 delege katılmıştır. Kongrede başkanlık divanı seçildikten sonra bir başkan, başkan yardımcısı ve iki kâtip seçilmiştir. Yapılan gizli oylama ile İl Başkanı, İl İdare Heyeti, İl Haysiyet Divanı ve İlçe İdare Heyeti üyeleri seçilirken açık oylama ile Kurultay delegeleri ve il kongresi delegeleri seçilmişlerdir (Şark Telgraf Gazetesi, 20 Haziran 1958.). Yapılan kongreler sonucunda CHP Muş İl İdare Kurulu Üyeleri, Yedek Üyeler, Danışma Kurulu ve Haysiyet Divanı üyeleri şunlardır:

CHP İl İdare Heyeti Asil ve Yedek Üyelikleri (1958) (Şark Telgraf Gazetesi, 27 Haziran 1958.)			
Abdulhadi Toplu	Başkan	Ekrem Avcı	Yedek Üye
Abdülkadir Arslan	Üye	Hekim Zincir	Yedek Üye

Bahaettin Dizdaroğlu	Üye	Mirsefettin Dede	Yedek Üye
Cevdet Karlıdağ	Üye	Nurettin Kalsın	Yedek Üye
Ekrem Karlıdağ	Üye	Seyfettin Koç	Yedek Üye
Hadi Subaşı	Üye	Salih Şirvan	Yedek Üye
Memduh Zırlı	Üye	Siddık Bayrak	Yedek Üye
Sait Akalın	Üye	Tevfik Özcan	Yedek Üye
Şükrü Şendil	Üye		
Tevfik Aydın	Üye		
Tahsin Avcı	Üye		
Merkez İlçe İdare Heyeti Asil ve Yedek Üyeler			
Nazif Çeşni	Başkan	Burhan Eker	Yedek Üye
Abdullah Balkaya	Kâtip	Gani Dede	Yedek Üye
Naci Dede	Muhasip	Melik Şengül	Yedek Üye
Selim Kale	Üye	Vasıf Polat	Yedek Üye
Tahsin Bayrak	Üye	Eşref Avcı	Yedek Üye
Mehmet Çabuk	Üye		
Kemal Eser	Üye		
Mithat Güngör	Üye		
Talat Bingöl	Üye		

Bununla birlikte mahalle ocak teşkilatları da yenilenmiştir. Yeni kurulan mahalle ocak teşkilatı şu şekilde oluşturulmuştur:

CHP Muş Merkez Mahalle Ocak Teşkilatları (1958) (Şark Telgraf Gazetesi, 26 Haziran 1958.)				
Dere Mahallesi	Kültür Mahallesi	Kale Mahallesi	Minare Mahallesi	Muradiye Mahallesi
Etem Taşdemir	Adil Balcı	Gani Dede	Ekrem Kaşıdağ	Abdullah Sevim
Faik Uğraklı	Sabri Balaban	Kamil Toplu	Hadi Saraçoğlu	Bahattin Baba
İhsan Şengül	Melik Şengül	Kazım Koç	Salih Bozkurt	Celal Kaşıdağ
Mustafa Balkaya	Memduh Zırlı	Şükrü Kars	Server Mirza	İhsan Fırat
Siddık Güngör	Nezif Çeşni	Nurettin Kalsın	Seyfettin Koç	Mithat Güngör
Tahsin Bayrak	Necdet Aktaş	Rahmi Toplu	Sait Bozkurt	Mikayil Çobanoğlu
Zeki Bahçıvan	Yaşar Sönmez	Vasıf Polat	Şükrü Şendil	Muzaffer Subaşı

CHP Bulanık Kongresi de 22 Haziran 1958 tarihinde pazar günü saat 10.00'da 50 delege ve birçok misafir katılımcı ile gerçekleşmiştir. Yapılan kongre sonucunda CHP Bulanık teşkilatı şöyle kurulmuştur:

CHP Bulanık İlçe İdare Kurulu Üyeleri (1958) (Şark Telgraf Gazetesi, 26 Haziran 1958.)	
Şefik Kale	İlçe Başkanı
Mehmet Tiftikoğlu	Sekreter

Hamit Aslan	Muhasip
Nezie Deniz	Üye
Timur Andıç	Üye
Sait Oruç	Üye
Osman Doğan	Üye
Baki Mamikoğlu	Üye
Sıddık Yetkiner	Üye
Kadri Hacan	Üye

Varto kongresi delegelerin iş yoğunluğunun yaşandığı yaz aylarına denk gelmesi yüzünden ertelenmiştir. Kongrenin yapıldığı bir diğer yer de Malazgirt ilçesidir. CHP Malazgirt İlçe Kongresi sonucunda kurulan yönetim ise şöyledir:

CHP Malazgirt İl İdare Kurulu (1958)	
Yusuf Yaman	İlçe Başkanı
Fehmi Armağan	Kâtip
Emirhan Yılmaz	Muhasip
Sadık Taş	Üye
Cem Türker	Üye
Kemal Aytaç	Üye
Vezir Çakar	Üye

CHP Muş İl Teşkilatı, kurulduğu 1945 yılından itibaren örgütlenmesine özen göstererek çalışmalarda bulunmuştur. Merkez ve bucaklarda ocak teşkilatlanmasını kurmuştur. Bununla birlikte Türkiye'de 1946 yılında CHP içerisinde muhalefetin kurduğu DP kurulduktan sonra hemen örgütlenme çalışmalarını başlatmıştır. Özellikle kırsal kesimden hatırı sayılır bir kabul görmüştür. Bu yerlerden biri de Muş'tur.

SONUÇ

Cumhuriyetin mimarı M. Kemal Paşa ve arkadaşları rejimin toplumda yer edinmesi ve güçlenmesi için gereken siyasi adımları geciktirmeden yerine getirmişlerdir. Milli Mücadele'nin en önemli safhasını teşkil eden milli meclisin kurulması ve akabinde saltanatın kaldırılması halk egemenliğinin Anadolu'da neşet edebilmesi yolunda ilk önemli gelişmelerdi. Rejim olarak Cumhuriyetin tercih edilmesi ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulması halk egemenliğinin temsili noktasında diğer önemli adımlar olmuştur. Parlamento çatısı altında birden fazla siyasi partinin varlığını tesis etmek aslında Cumhuriyetle beraber demokrasinin de kökleşmesi için önemsizdi. Erken Cumhuriyet yıllarında iki önemli çok partili hayat denemesi yapılmasına karşın çeşitli iç ve dış sebeplerden dolayı arzu edilen hedeflere ulaşılmadan rejimin selameti anlayışı ekseninde tekrar Tek Partili rejime devam edilmiştir.

Türkiye'nin uzun Tek Parti deneyimi, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı demokrasi güçlerinin zaferi ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'den bazı toprak ve üs taleplerinin olması gibi bazı dış politik gelişmelerin yanı sıra iç politikada özellikle savaşın ekonomi üzerinde yarattığı etkilerden dolayı halkta oluşan büyük hoşnutsuzluk, 1945 yılından itibaren süresiz bir muhalefetin varlığına imkân doğurmuştur. Bu süreçte Çok Partili hayata geçiş için ülkenin Milli Şefi sıfatıyla iktidarda olan İsmet İnönü'nün kararlılığı ve gayretleri de önemli olmuştur. Çok Partili hayatta geçiş evresinin ilk yıllarında kurulan Demokrat Parti (1946) ile süresiz muhalefetin varlığı pek uzak olmayacaktır. Kurulduğu tarihten itibaren Demokrat Partililer Anadolu'nun az gelişmiş kırsal kesimlerinde teşkilatlanmaya büyük

önem vermişlerdir. Çünkü uzun Tek Parti döneminde CHP taşra ile güçlü bağlar geliştirmemiş ve elit bir düzeyde kalarak, devleti merkezden ve valiler aracılığıyla idare etmeye daha fazla meyletmişti.

1946 yılında baskın bir şekilde yapılan seçimler CHP'lilere şunu açıkça göstermekteydi. Rakip parti DP, taşrada verdiği teşkilatlanmanın değerini ve karşılığını almaktaydı. Çünkü bu yıllarda Türkiye'nin az gelişmişliği ve nüfusunun önemli bir çoğunluğunun taşrada yerleşik olması, genel seçimlerde belirleyici etki yapmaktaydı. CHP her ne kadar 1946 seçimlerini devletin gücünü kullanarak almış ise de gerçek zaferin DP'in olduğunu idrak etmekteydi. Artık CHP parti yönetimi için seçimin ortay koyduğu realite bir gerçek olup, taşrada örgütlenmeye eskisinden daha fazla değer vermelerine neden olmuştur. CHP daha önce teşkilat kurmayı pek ihtiyaç duymadığı yerlerde seçmeni DP'e kaptırmamak için harekete geçmiştir. Bu yerlerden biri ise Muş ili olmuştur.

CHP'nin Muş teşkilatını kurmaya başladığı süreç DP'in kuruluşundan önceye rastlarsa da il genelinde örgütlenmesi ancak DP'in Muş'ta teşkilatlanmaya başlamasıyla hız kazanmıştır. Yörede çeşitli meslek gruplarında yer alan parti üyeleri ve tanınan aile/kişiler CHP'nin buradaki diyalog kurduğu toplumsal kesimlerin profilini de yansıtmaktadır. CHP'de yıllarca siyaset yapmış kimi şahıslarda umdukları bazı şeyleri bulmamanın ruh haliyle DP'in tarafına geçmişlerdir. Çok Partili hayatın ilk yıllarında Muş merkez ve taşrasında her iki parti arasında seçmen ve teşkilat üyelerinin kaymaları sıklıkla yaşanmıştır. CHP il ve kazalarında parti üyeliklerinin sürekli parti adına görevlendirdiği il müfettişi mebuslar vasıtasıyla denetleme ihtiyacı görmüştür.

KAYNAKÇA

Akandere, O. (2015). *Atatürk'ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler*. Ankara: ATAM Yayınları.

Atatürk, M. K. (2000). *Nutuk*, Ankara: ATAM Yayınları.

Avşar, B. Z. & Kaya, E. E. (2012). Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Millî Kalkınma Partisi. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (2), 113-132.

Bakan, S. & Özdemir, H. (2013). Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 373-397.

BCA. 490.01.179.713.1.1.

BCA. 490.01.179.713.1.7.

BCA. 490.01.179.713.1.8.

BCA. 490.01.179.713.1.9.

BCA. 490.01.179.713.2.25.

BCA. 490.01.179.713.2.58.

BCA. 490.01.179.713.2.61.

BCA. 490.01.179.713.2.62.

BCA. 490.01.179.713.2.65.

BCA. 490.01.179.713.2.66.
BCA. 490.01.179.713.2.68.
BCA. 490.01.179.714.1.141.
BCA. 490.01.179.714.1.148.
BCA 490.01.179.714.1.71.
BCA. 490.01.179.714.1.86.
BCA. 490.001.278.1115.1.
BCA. 490.01.179.713.1.6.
BCA. 490.01.179.713.2.11.
BCA. 490.01.179.713.2.35.
BCA. 490.01.179.713.2.4.
BCA. 490.01.179.713.2.42.
BCA. 490.01.179.713.2.5.
BCA. 490.01.179.713.2.7.
BCA. 490.01.179.713.2.9.
BCA. 490.01.179.714.1.157.
BCA. 490.01.179.714.1.159.
BCA. 490.01.179.714.1.164.
BCA. 490.01.179.714.1.169.
BCA. 490.01.179.714.1.174.
BCA. 490.01.179.714.1.25.
BCA. 490.01.179.714.1.32.
BCA. 490.01.179.714.1.39.
BCA. 490.01.179.714.1.43.
BCA. 490.01.179.714.1.49.
BCA. 490.01.179.714.1.51.
BCA. 490.01.179.714.1.52.
BCA. 490.01.179.714.1.55.
BCA. 490.01.179.714.1.63.
BCA. 490.01.440.1824.3.16.
BCA. 490.01.8.42.62.3.
BCA. 490.01.924.599.4.
BCA. 490.100.1768.1173.1.

- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Muş Altınova Gazetesi*.
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlgası Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 17-136.
- Şapolyo, E. B. (1971). Cumhuriyetin İlanı ve Bir Vagon Hikâyesi. *Halkevleri Dergisi*, 60.
- Şapolyo, E. B. (1944). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*. Ankara: Berkalp Kitabevi.
- Şark Telgraf Gazetesi*.
- Tunaya, T. Z. (2009). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938*. İstanbul: İ.B.Ü. Yayınları.
- Yalçın, E. S. (1995). Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17, 173-206.
- Yuca, İ. S. (2016). Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Basın Hayatı (1923-1960). *JASSS*, 43, 201-220.